

Верховний
Суд

Еволюція змагальності в правових позиціях Касаційного кримінального суду

Олександра Яновська

суддя Касаційного кримінального суду у складі
Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор

Одеса

25 серпня 2023 року

Змагальність

Наявність сторін

Активність сторін

Процесуальні гарантії, що забезпечують реалізацію засади змагальності в кримінальному провадженні:

- Розмежування процесуальних функцій обвинувачення, захисту та вирішення справи
- Рівність сторін
- Арбітральна роль суду в процесі доказування

Еволюція змагальних засад процесу доказування в кримінальному провадженні

Позитивістське тлумачення: будь-яке процесуальне порушення призводить до отримання недопустимих доказів

Тлумачення, що ґрунтується на практиці ЄСПЛ: порушення процесуального закону оцінюється із урахуванням впливу на загальну справедливість судового розгляду

Порушення загальної справедливості судового розгляду визначається такими факторами:

- Істотне порушення фундаментальних прав та свобод людини, зокрема права на захист
- Відсутність належних та достатніх процесуальних гарантій захисту порушених прав
- Вагомість доказу, що отриманий із порушенням процесуального закону

УПОВНОВАЖЕНІ ОСОБИ

За приписами статей 39, 110, ч. 1 ст. 214 КПК рішення про призначення (визначення) групи слідчих, які здійснюватимуть досудове розслідування, визначення старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих, обов'язково приймається у формі, яка повинна відповідати визначеним кримінальним процесуальним законам вимогам до процесуального рішення у формі постанови.

Відсутність такого процесуального рішення в матеріалах кримінального провадження обумовлює недопустимість доказів, зібраних під час досудового розслідування, як таких, що зібрані неуповноваженою на те особою.

Постанова ОП ККС ВС 04 жовтня 2021 року, справа № 724/86/20, провадження № 51-1353кмо21.

Постанови керівника органу досудового розслідування про визначення слідчого або групи слідчих, старшого групи слідчих, які здійснювали досудове розслідування, можуть бути надані прокурором та оголошені під час судового розгляду, якщо під час дослідження доказів в учасників провадження виникне сумнів у їх достовірності з огляду на те, що ці докази було зібрано неуповноваженими особами.

Якщо це питання не ставилося в суді першої інстанції, а виникло під час апеляційного чи касаційного розгляду, такі процесуальні документи можуть бути надані суду апеляційної або касаційної інстанції в межах перевірки доводів, викладених в апеляційній чи касаційній скаргах.

Детальніше з текстом постанови ОП від 14.02.2022 у справі № 477/426/17 (провадження № 51-4963кмо20) можна ознайомитися за посиланням – <https://reestr.court.gov.ua/Review/103525190>.

ПОКАЗАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ

Суд при розгляді справи повинен забезпечити право сторін на допит особи, яка дає показання, важливі для вирішення справи. За наявності свідчень особи, наданих під час минулого судового розгляду, сторона має право вимагати її допиту під час нового судового розгляду, і в цьому разі суд має вжити всіх необхідних заходів для забезпечення такого права. Якщо попри всі необхідні заходи забезпечити явку зазначеної особи неможливо, сторона на доведення своєї позиції може надати суду показання особи, які та давала під час минулого судового розгляду, і сам факт відсутності останньої під час нового розгляду не може бути підставою для визнання її показань недопустимим доказом. Дослідивши ці показання, суд повинен дати їм оцінку з погляду допустимості, належності та достовірності, враховуючи, у тому числі, наскільки були забезпечені права сторони під час допиту особи в минулому розгляді. Факт неможливості допиту цієї особи під час нового судового розгляду має враховуватися судом в ході оцінки достовірності цього доказу у сукупності з іншими доказами у справі.

Детальніше з текстом постанови ВС від 19.11.2019 у справі № 750/5745/15-к (провадження № 51-10195км18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275852>.

Системний аналіз норм кримінального процесуального закону й судової практики ВС в частині можливості врахування судом показань особи, наданих під час минулого судового розгляду, свідчить про те, що прийняття такого доказу і покладення його в основу рішення можливе лише в тому випадку, коли допит особи під час минулого судового розгляду здійснювався в тому ж суді та за участю тих же учасників судового процесу, які брали участь під час нового розгляду. В іншому разі сторони провадження будуть позбавлені можливості перехресного допиту такої особи, що відповідно до положень п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК є істотним порушенням прав людини та основоположних свобод і зобов'язує суд визнати такий доказ недопустимим.

Детальніше з текстом постанови ВС від 19.05.2022 у справі № 750/11103/18 (провадження № 51-6198км21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reestr.court.gov.ua/Review/104443648>.

Здійснення судом допиту свідків, витребування документів та проведення процесуальних дій на підставі клопотання сторони захисту не є порушенням принципу диспозитивності у кримінальному провадженні, а отримані у такий спосіб докази є допустимими. Дослідження цих доказів за участю сторін під час судового слідства не порушує вимог ст. 290 КПК.

Детальніше з текстом постанови ВС від 07.07.2020 у справі № 632/313/16-к (провадження № 51-2113км19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90280181>

Показання свідків, питання про допит яких сторона захисту поставила лише під час судового розгляду, не можуть бути визнані недопустимими доказами з тієї підстави, що вони не були відкриті стороні обвинувачення в порядку ст. 290 КПК.

Детальніше з текстом постанови ВС від 23.06.2020 у справі № 675/423/17 (провадження № 51-5428км19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90143798>.

Повноваження апеляційної інстанції щодо повторного дослідження доказів

Відсутність обґрунтованого клопотання сторони кримінального провадження про дослідження доказів за умови, що в оскарженому вироку суд дав оцінку всім доказам, на неправильну оцінку яких посилається сторона на стадії апеляційного оскарження вироку, не зумовлює обов'язку апеляційного суду повторно досліджувати обставини, встановлені під час кримінального провадження, та не створює передумов для використання апеляційним судом свого права дослідити нові докази за наявності підстав, регламентованих положеннями ч. 3 ст. 404 КПК. За відсутності мотивованого клопотання про повторне дослідження доказів, яке обов'язково має відповідати положенню ч. 3 ст. 404 КПК, апеляційний суд не повинен досліджувати ці докази, оскільки протилежне, без дотримання принципів, закріплених у приписах зазначеної норми процесуального закону, може перетворити апеляційний перегляд судового рішення на повторний розгляд кримінального провадження по суті, що фактично нівелює принцип інстанційності судочинства

Детальніше з текстом постанови ВС від 21.12.2022 у справі № 759/5737/17 (провадження № 51-2899км20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225763>.

Якщо перегляд вироку місцевого суду був ініційований стороною обвинувачення з метою доведення необхідності застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення, то, враховуючи обставини судового розгляду, апеляційний суд повинен із власної ініціативи реалізувати право на повторне дослідження доказів за відсутності клопотань сторін про це.

Детальніше з текстом постанови ВС від 01.08.2022 у справі № 640/7928/17 (провадження № 51-3413км21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105624070>.

ПРАВО НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

Обмеження засудженого у можливості реалізувати свободу на вільний вибір захисника своїх прав під час апеляційного перегляду, що виявилось у неналежному реагуванні в суді апеляційної інстанції на прояви суперечок між обвинуваченим та його захисником

Постанова ККС ВС від 28.02.2019 року у справі № 330/2292/14-к (провадження № 51-3974км18) <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80304865>

Ефективність захисту не є тотожною досягненню бажаного для обвинуваченого результату судового розгляду, а полягає в наданні йому належних та достатніх можливостей із використанням власних процесуальних прав та кваліфікованої юридичної допомоги, яка в передбачених законом випадках є обов'язковою, захищатися від обвинувачення в передбачений законом спосіб. Подальша незгода обвинуваченого з раніше обраними та узгодженими з адвокатом позицією і тактикою захисту не свідчить про його неефективність.

Детальніше з текстом постанови ВС від 06.04.2021 у справі № 520/2598/17 (провадження № 51-2399км20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96179812>.

НСРД ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

За наявності відповідного клопотання процесуальні документи, які стали підставою для проведення НСРД (ухвали, постанови, клопотання) і яких не було відкрито стороні захисту в порядку, передбаченому ст. 290 КПК, оскільки їх тоді не було у розпорядженні сторони обвинувачення (процесуальні документи не було розсекречено на момент відкриття стороною обвинувачення матеріалів кримінального провадження), можуть бути відкриті іншій стороні, але суд не має допустити відомості, що містяться в цих матеріалах кримінального провадження, як докази.

Постанова Великої Палати ВС від 16 січня 2019 р. (справа № 751/7557/15-к, провадження № 13-37к18): <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298340>.

Процесуальні документи, які стали підставою для проведення НСРД (ухвали, постанови, клопотання) та які на стадії досудового розслідування не було відкрито стороні захисту в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України з тієї причини, що їх не було у розпорядженні сторони обвинувачення (процесуальні документи не були розсекречені на момент відкриття стороною обвинувачення матеріалів кримінального провадження), можуть бути відкриті іншій стороні під час розгляду справи у суді за умови своєчасного вжиття прокурором всіх необхідних заходів для їх отримання.

Якщо процесуальні документи, які стали підставою для проведення НСРД, розсекречені під час судового розгляду, і сторона захисту у змагальному процесі могла довести перед судом свої аргументи щодо допустимості доказів, отриманих у результаті НСРД, в сукупності з оцінкою правової підстави для їх проведення, то суд повинен оцінити отримані докази та вирішити питання про їх допустимість.

У випадку розкриття процесуальних документів, які стали підставою для проведення НСРД після передачі кримінального провадження до суду, суд зобов'язаний забезпечити стороні захисту достатній час та реальну можливість для доведення перед судом своєї позиції щодо належності та допустимості доказів, отриманих в результаті НСРД в комплексі із процесуальною підставою для проведення НСРД з метою реалізації принципу змагальності.

Постанова Великої Палати ВС від 16 жовтня 2019 р. (справа № 640/6847/15-к, провадження № 13-43кс19):
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85174578>.

...суд, вирішуючи питання про вплив порушень порядку проведення процесуальних дій на доказове значення отриманих у їх результаті відомостей, повинен насамперед з'ясувати вплив цих порушень на ті чи інші конвенційні або конституційні права людини, зокрема встановити, наскільки процедурні недоліки "зруйнували" або звузили ці права або ж обмежили особу в можливостях їх ефективного використання.

Постанова ВП ВС від 31.08.2022 у справі № 756/10060/17.

ВИСНОВКИ

- Порушення процесуального закону оцінюються із урахуванням їх впливу на загальну справедливість судового розгляду та не обов'язково призводять до отримання недопустимих доказів
- Сторони мають бути активними в реалізації своїх процесуальних прав та доведенні власних правових позицій
- Незгода сторони із оцінкою судом наявних в справі доказів не є самостійною та достатньою підставою для перевірки судових рішень в апеляційному та касаційному порядку

Верховний
Суд

Дякую за увагу!